

XALQARO IQTISODIYOT MUNOSABATLARI

Xikmatillaxonov Muhammadsaid Xabibulla o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mgisteratura 2-bosqich talabasi

Email: hikmatillahonov@mail.ru

Tel number:+998 93 517 77 77

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xalqaro iqtisodiy munosabatlarning hozirgi zamondagi roli va ahamiyati, rivojlanish bosqichlari, Hozirgi zamon jahon xo‘jaligining xususiyatlari, XIMning intensivlik darajasi , Jahon iqtisodiyotining globallashuvi, makroiqtisodiy va mikroiktisodiy darajalar, iqtisodiyotning globallashuv jarayonlari haqida.

Kalit so‘zlar Iqtisodiy munosabatlar, jahon xo‘jaligi, XIMning intensivligi, Iqtisodiyotning globallashuvi, makro va mikro iqtisodiy daraja.

KIRISH

Ma‘lumki, har bir davlat boshqa davlatlar bilan mahsulot ayir- boshlashni yo‘lga qo‘ymasdan turib, iqtisodiy faoliyat yurita olmaydi. Tovar ishlab chiqarishning vujudga kelishi va rivojlanishi xalqaro savdo munosabatlarini keltirib chiqardi. Ishlab chiqarish kuchlarining taraqqiy etishi, bir tomondan, ishlab chiqarish hajmini kengayishiga olib kelgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, mamlakatlararo xo‘jalik aloqalarining yanada chuqurlashuviga imkon tug‘dirdi. Bu o‘z navbatida, yoqilg‘i , turli xildagi xom ashyolarga , mashina, asbob-uskunalarga bo‘lgan talabni keskin oshirib , tashqi savdo-sotiqni rivojlantirish , mahsulot ayirboshlashni muhim ekanligini taqozo qiladi va hamda xalqaro iqtisodiy munosabatlarda qatnashishni zaruriyatga aylantiradi.Hozirgi sharoitda tashqi iqtisodiy munosabatlar yanada muhim ahamiyatga ega bo‘lib bormoqda . Fan-texnika taraqqiyoti iqtisodiyotdagi strukturaviy o‘zgarishlar rivojlangan mamlakatlarda yangi tarmoqlar , ishlab chiqarishning paydo bo‘lishiga olib keldi . Bu esa ba’zi xom ashyo turlari , yoqilg‘i -energetika mahsulotlari importini ko‘payishiga , mahsulotlar sotish bozorlarini milliy chegaradan ko‘ra kengaytirishga olib keladi.Xalqaro iqtisodiy munosabatlarning predmeti ikki muhim tarkibiy qismdan:xalqaro iqtisodiy munosabatlar va ularni amalga oshirish mexanizmidan iborat.

Xalqaro iqtisodiy munosabatlar jahon xo‘jaligi tizimida tez-tez takrorlanib turuvchi har xil darajadagi kompleks, alohida olingan bir mamlakat va ularning hududiy birlashmalari va subyektlari, alohida tashkilotlar (transmilliy, ko‘p millatli korporatsiyalar) o‘rtasidagi aloqalarni o‘z ichiga oladi.

Xalqaro iqtisodiy munosabatlar mexanizmiga huquqiy normalar va ularni amalga oshirish vositalari (shartnomalar, kelishuvlar, bitimlar, rezolyutsiyalar va konventsiya) xalqaro iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan yo‘l-yo‘riqlarni amalga oshirishni muvofiqlashtiruvchi xalqaro iqtisodiy tashkilotlar kiradi.

TADQIQOT METADOLOGIYASI

“Globallashuv” termini 1980-yillarda yuzaga keldi va 1990- yillardan rasman ishlatila boshlandi. Qabul qilingan kelishuv bo‘yicha qaraladigan bo‘lsa, hozirgi zamon kamunikatsiya va texnologiyalari ma‘lumotlari asosiga qurilgan barcha mamlakatlar, korxonalar, odamlarning moliyaviy-iqtisodiy , ijtimoiy-siyosiy va madaniy aloqalari ko‘rinishidir. Iqtisodiy globallashuvni ishlab chiqaruvchi kuchlar, ishlab chiqarishga joriy etilgan yangi texnologiyalar va inson faoliyatining boshqa sohalarida erishgan yutuqlaridan qonuniy ravishda kelib chiqadigan bir jarayon deb qarash kerak . Dunyo iqtisodiyoti globalizatsiya jarayoni ishlab chiqarish va kapitalni internatsionalizatsiyalashning qonuniy natijasidir . Shu bilan birga hozirgi zamon iqtisodiyotiga konsolidatsiya , integratsiya va konvergentsiya jarayonlarini tezlashtirish bilan yangi sifat ko‘rsatkichlarini berdi.

Jahon xo‘jaligining asosiy bosh g‘oyasi kapital, tovarlar va xizmatlarning bir butun yaxlit bozorini tashkil etish, mamlakatlar iqtisodiyotini bir-biriga yaqinlashtirish va birlashtirish bilan butun dunyo xo‘jalik kompleksi majmuasiga asos solishdir . XIM o‘zining yuqori rivojlanish bosqichiga ko‘tarilmoqda.

Globallashuv hodisasini ikki tomondan ta‘riflasha bo‘ladi:

Makroiqtisodiy daraja globallashuvi mamlakatlar va alohida hududlar chegarasidan tashqarida iqtisodiy faollikka intilishni bildiradi. Bu liberallashtirish savdo va investitsiya to‘siq-g‘ovlarining olib tashlanishi erkin tadbirkorlik makonini tashkil etish va boshqalarda ko‘zga tashlanadi.

Mikroiqtisodiy daraja globallashuvi deganda korxona o‘z faoliyatini ichki bozordan tashqariga qarab kengaytirib borishi va jahon bozoriga asta-sekin chiqishi tushuniladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI:

Hozirgi zamon jahon xo‘jaligining xususiyatlari:

- 1.Globallashuv;
- 2.Rivojlanishning birligi va qarama- qarshiligi
- 3.Raqobatning keskinlashuvi va ayni paytda global hamkorlikning rivojlanishi;
- 4.Ishlab chiqarish tarmoqlari dunyoning turli mamlakatlarida joylashtirilgan xalqaro ishlab chiqarish tizimi rivojlanishi va bu jarayon natijasida transmilliy korporatsiyalar roli(TMK) ning o‘tib borishi;
- 5.Davlatlar tashqi iqtisodiy faoliyatlarini liberallasuvi;
- 6.Jahon xo‘jaligida tashqi iqtisodiy hamkorlikning xalqaro huquqiy-me‘yoriy bazasini barpo etilishi;
- 7.Mamlakatlar o‘rtasida iqtisodiy munosabatlarni tartibga solishning millarlararo tizimini tashkil qilinishi ;

Hozirgi zamon jahon iqtisodiyotini barqaror rivojlanishiga xos xususiyatlari:

- 1.Iqtisodiy o‘rshning barqarorligi XX asrning 90-yillarida o‘rsh surati 1-3% bo‘ldi;
- 2.Iqtisodiy o‘rshda tashqi iqtisodiy omilning ahamiyatini oshishi;
- 3.Moliya bozorlarini globallashuvi va milliy iqtisodiyotlarning o‘zaro uzviy bog‘liqligini kuchayishi;
- 4.Hududiy integratsiya jarayonlarining rivojlanishi;

Hozirgi paytda XIM shakllari bir muncha kengaygan . Ularning kengayishi , asosan , XXasrning 60-yillari boshidan 80- yillarning o‘rtalarigacha bo‘lgan vaqt oralig‘iga to‘g‘ri keladi. Shu bilan bir paytda XIX asr oxiri va XXasr boshlarida tarkib topgan XIMning ayrim shakllari amal qilib kelayapti . Bu faoliyat tashqi savdo , chetga kapital chiqarish , valyuta munosabatlariga tegishlidir. Hozirgi sharoitda XIMning quyidagi asosiy shakllari vujudga keldi:

- 1.Xalqaro savdo;
- 2.Xalqaro kredit munosabatlari;
- 3.Xalqaro munosabatlar;
- 4.Xalqaro kapital harakati ;
- 5.Xalqaro ishchi kuchlari migratsiyasi;
6. Xalqaro integratsiya ;
- 7.Transmilliy korporatsiyalar;
- 8.Xalqaro iqtisodiy tashkilotlar;
- 9.Xalqaro axborotlar almashinuvi .

XIMning intensivlik darajasini bir nechta miqdoriy indikatorlar bilan tavsiflash mumkin:

- 1.Eksport kvotasining miqdori, bunda eksport hajmi YaMMga nisbatan foizda hisoblanadi;
- 2.Import kvotasining miqdori, bunda import hajmi YaMMga nisbatan foizda hisoblaniladi;
- 3.Tashqi savdo kvotasining miqdori , bunda tashqi savdo hajmi aylanma mablag‘i YaMMga nisbatan foizda hisoblaniladi.

XIM rivojlanish jarayonida bir necha bosqichni bosib o‘tgan va ularni shartli ravishda quyidagicha ajratish mumkin :

- 1.Qadimgi dunyodan V asrgacha bo‘lgan muddat.
- 2.V asrdan XV-XVI asrlargacha -buyuk geografik kashfiyot davrigacha bo‘lgan davr .
- 3.XV asrdan -XVI asrgacha -sanoat to‘ntarishi davrigacha .
- 4.Sanoat to‘ntarishi paytidan Birinchi Jahon urushining boshlanishigacha bo‘lgan davr
- 5.XXasrning birinchi yarmi.
- 6.XX asrning 60- yillaridan 90- yillarigacha .
- 7.XX asrning 90- yillaridan XIM va jahon xo‘jaligining hozirgi rivojlanish davri.

TAHLIL VA NATIJALAR:

Iqtisodiyotning globallashuv jarayonini milliy iqtisodiyotlar va xalqaro iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishiga ta’siri xususida turli fikrlar mavjud. Globallashuv birinchi navbatda, sanoati rivojlangan davlatlarning mavqeini mustahkamlab, ularga qo‘shimcha ustunliklar beradi hamda rivojlanishdan orqada qolib ketgan davlatlarga sivilizatsiya yutuqlaridan bahramand bo‘lishlari uchun dastlabki shart-sharoitlarni yaratadi. Lekin globallashuv jarayoning demografiyasi, ekologiya va hududiy jihatdan o‘zining salbiy oqibatlariga olib kelishi ham mumkin . shunday qilib globallashuvni ijobiy va salbiy jihatlarga ega bo‘lgan jarayon deb tushunish mumkin .

Globallashuvning asosiy nuqtasi quyidagi jihat hisoblanadi : bir davlatning boshqasiga tobe'ligiga barham berilib, uning o'rniga davlatlarning bir-biriga o'zaro bog'liq munosabatlari vujudga keladi.

Globallashuv dunyodagi barcha kommunikatsiyalar , er yo'ldoshi orqali bo'layotgan aloqalar reaktiv aviatsiya va butun dunyo axborot tarmog'iga ulangan shaxsiy kompyuterlarning har bir mamlakatning o'z imkoniyatlari asosida bunyod etish axborotlarni qabul qilish , qidiruv ishlarini olib borish ,sarlash, qayta ishlash, ma'lumotlarni uzatish va qabul qilishda yuksak sifat o'zgarishlarini ta'minlaydi.Shunday qilib, global ma'lumotlar makonida bir -biriga o'zaro ta'sir o'tkazuvchilar safidan joy oladilar. Asta- sekin bir- biriga bog'liq bo'lgan yagona global iqtisodiyot vujudga keladi , bu iqtisodiyot doirasida milliy biquqlik barham topadi . Ichki mahsulot ishlab chiqarish sur'atlari tashqi savdoning ehtiyojlariga qarab aniqlaniladi, shuningdek, moliyaviy oqimlarning va milliy chegaralar orqali kapital harakatining tezlashishi ro'y beradi , ishchi kuchi , migratsiya kuchayadi ,filliallari butun dunyo bo'ylab tarqalgan va electron tarmoqlar orqali bog'langan texnologik ayirboshlashlarni soddalashtiruvchi ko'p millatli korporatsiyalar mavqeiy yanada mustahkamlaniladi.

Iqtisodiyotni globallashtirish qanchalik hayotiy ekanligini “kuchli etililik” ka kirgan rivojlangan mamlakatlar geosiyosiy manfaatlarini o'zida aks ettirib turibdi. Hozirgi paytda dunyoning ijtimoiy -iqtisodiy emas, balki jismoniy birligi mavjud. Er yuzi sivilizatsiyasining ijtimoiy-iqtisodiy birligiga eng katta dunyoni, bir tomondan juda rivojlangan, mamlakatlarga , ikkinchi tomonidan esa ularga iqtisodiy jihatdan tobe mamlakatlarning mavjudligidir.

XULOSA VA TAKLIFLAR:

Xulosa qilib aytganda Xalqaro iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi mamlakatlarning o'zaro aloqalarining va o'zaro bog'liqliklarining kuchayishi zamonamizning eng muhim xususiyatlaridan biriga aylanmoqda. Globallashuv jarayoni, ma'lumki, ishlab chiqarish , axborotlar almashinuvi, savdo, transport va boshqa xizmat ko'rsatish sohalaridagi mamlakatlararo aloqalarda namoyon bo'lmoqda .

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.”Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar”-N.S.Ismailova, U.U.Shagzatov.2019.
- 2.”Xalqaro iqtisodiyot” – Q.A.Isayev.
- 3.”Xalqaro iqtisodiy munosabatlar”-M.Mirsaidov.2006.